

գած են : Մեր քերթողը պարոկական զորոյց առած , ճոխացուցած , զայն զմալելի կերպով մարդկայնացուցած , անկից ամբողջ վիպասա-նութիւն մը հանած է որ իր միամիտ բայց ըզ-գայուն ոճովն ու գերազանցօրէն արեւելեան ոգւովը մեծապէս շահեկան է : Քիչ անգամ մարտիրոս ու դիւցազն սիրոյն հոգեբանութիւնը այսքան փափուկ գծերով արտայայտուած է . եւ միատիբական խորքը՝ անուշ ու հեռաւոր հրապոյր մը կ'աւելցնէ քերթուածին հեշտալի պատկերին , ինչպէս վերածնութեան առաջին շրջանի Խտալացի քերթողներուն մէջ՝ որոնք գեղեցկութեան սէրն ու Աստուծոյ սէրն իրարու կը հիւսնին Դժբաղդաբար որոշ չի գիտցուի թէ ո՞ր դարուն ապրած է այս Մարգարը , ի՞նչ կենսի ունեցած եւ ուրիշ ի՞նչ գործեր արտա-դրած է : Հաւանական կը թուի որ Ժ. Ժ. դարերուն ապրած ըլլայ , եւ յայտնի է որ, Երեւանի ըլլալով , պարսկագէտ եղած է , եւ ծա-նօթ՝ պարսկական բանաստեղծութեան , որուն ազդեցութիւնը կը զգացուի այս քերթուածին մէջ . Վարդ եւ Սոխակի գրաբար ընագիրը ար-դէն տպուած է Ս. Բեթեղաբուրիի մէջ , բայց այսօր սպառած եւ անգոտանելի (1) . երկրորդ տպագրութիւն մը՝ աշխարհաբար թարգմանու-թեանը հետ միացած՝ գործ մըն է ջերմասէս յանձնարարելի :

Ա. Զ.

ՎԱՐԳԻ ԵՒ ՍՈՒՍԱԿ

ԱՅԼԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա.

Արեւելքի կողմերը , Ասիոյ մասին մէջ , երկայն ատենէ ի վեր Նոր-Օր կամ Գարնանամուտ մեծ արքային ազգական՝ Թագաւոր մը կար շատ քաղցրաբար , առատաձեռն ու բարերար , Գա-րուն-Թագաւոր անունով :

Ասի ուներ աղլիկ մը օժտուած սքանչելի գեղեցկութեամբ , որուն նմանը երկրիս վրայ տեսնուած չէր . կարծես թէ Թագուհին էր բո-լոր ծաղիկներուն , եւ անուշը կ'ըսուէր Վարդ-

Անթառամ , Հայրը զայն շատ կը սիրէր , եւ կը խորհէր միտ թարմ ու զուարճ պահել զայն , ինչպէս որ կը վայելէր անոր չքնաղ գեղեցիկու-թեանն ու դիտողական բարձր աստիճանին :

Ուստի կատոյց քաղաք մը Վարդարան անու-նով , հիանալի յորինուածութեամբ ու վայելուչ տեսքով , որուն հաւասարը արեւուն տակ տեղ մը գոյութիւն չունէր : Եւ որպէս զի այլասեռ օտարականներէն ո՛չ մէկը մուտք գտնէ հոն , ամբողջ քաղաքը պարսպեց սպիտակ յասպիս քարով . եւ միայն մէկ դուռ մը ձգեց ձորի մը մէջ՝ գետնի հաւասար , յորհառու գետի մը վրայ որ քաղաքէն դուրս կ'ելլէր . այնպէս որ եթէ մէկուն հարկ ըլլար դուրս ելլել կամ ներս մտնել , պարտաւորուած էր սուզակի պէս ընկղմե-լով լողալ ու անցնիլ . հոն ալ կանգնեց Բար-ձրուղէ-Նոնի անուն հաւատարիմ քարապետ մը՝ մշտադարձ սաղարթներով զարդարուած , առանց որուն միջնորդութեան ո՛չ մէկը կրնար քաղաքը մտնել :

Յետոյ անոր մէջ բազմաթիւ գունդեր կարգեց սիգաւէտ մարդերու , տառնապետներով , հարեւ-րապետներով եւ սպարապետներով , գեղեցիկ կարգաւորութեամբ շարադասուած՝ ինչպէս նո-րաբողբոյ բոյսեր , ծառեր ու տունկեր : Անոնց հետ մէկտեղ , ծաղիկաթիթի երկինքնաղ զար-դերով պահուած շատ մը գործակալներ եւ գե-ղափայլ օրիորդներ եւ նաժիշտներ պատրաս-տեց զանազան պաշտօններու համար , որպէս զի ամէն հարկաւոր սպասաւորութիւն մատու-ցանէն մեծ զշխոյին :

Եւ եր ամէն պարագաներով պատրաստուե-ցաւ Վարդարան քաղաքը , Գարուն Թագաւորը իր Վարդ-Անթառամ մանկուհի դիտոյ դուստրը արքայական աթոռը բազմեցուց , հրամայելով զօրքերուն ու զօրապետներուն , գործակալնե-րուն եւ օրիորդներուն որ հպատակին անոր եւ ծառայեն մեծ հնազանդութեամբ :

Դիտոյին պալատին դուռը կեցուց իրբեւ յա-տուկ պահապան՝ Փուշ-Դաշուհակի անունով զինակիր մը , չարագործներուն դէմ զգուշու-թեամբ հակելու համար , որպէս զի աղէտք մը չպատահի անոր :

Բ.

Վարդը , դեռաբողբոյ մանկութեան հասակէն Թագաւորական աթոռը բազմած , ինքզինքը սուսա խրախճանական հրճուալի զրօսանքնե-րու իր օրիորդներուն հետ ուրախութեան խն-ջոյքներ ընելով միշտ :

(1) Վարդ եւ Սոխակին իտալերէն թարգմանութիւնը հրա-տարակած են Վենետիկ Միխիարանները 1879ին , եւ Քրանսե-րէն Թարգմանութիւն մը , Թէեւ ունեւալակ , ճապարակ Լը Վայեան տը Թորիկալի մեղով լոյս տեսած է 1833ին :

Առտու մը կանուխ , իր փառաւոր մեղուշե-
րանց պատմութեանը հազնեղով, եւ զարնանց ցոյի
նման մարգարտաշար եւ ամենայն, օղորդ դնե-
լով ու քայտերը գլխուն եւ լանջիւն, հրամայեց
Սրտազովիչ-Աղբիւր նաժտին որ իր ամենավճիտ
հայելին մատուցանէ. անոր մէջ իր դէմքին գե-
ղեցկութիւնը դիտելով, ապեցաւ մնաց, ու բա-
քանչացմամբ գոյեց « Ա՛խ , ի՛նչ անբաղդա-
տելի գեղեցկութիւն եւ ի՛նչպիսի վայելչա-
կան տեսք է որ Արարիչն ինծի շնորհեր է. ար-
դեօք իմ նմանս կը գտնուի՞ » երկրիս վրայ , թէ
ես եմ միայն տէր այս չքնաղութեան . չէ՛ , չեմ
հաւատար որ ինծի պէս չքնաղ ու գեղեցիկ ու-
րիշ մըն ալ գտնուի . » եւ այս բնեղով այնչափ
մեծամտեցաւ որ ա՛յ չկարենալով համբերել, իր
Զեփիւռ սուրհանդակը կանչեց եւ հրամայեց ա-
նոր շուտով երթալ եւ աշխարհիս մէկ ծայրէն
միւսը պտտել եւ հրբազնին հետազոտութեամբ
որոնել երկրիս ամէն մէկ խորն ու անկիւնը,
տեսնել թէ իր գեղեցկութեանը բաղադրատուելիք
մէկը կը գտնուի՞ եւ հաւաստի լուր մը բերել ի-
րեն՝ Սուրհանդակը հնազանդելով չուցց ամենայն
արագութեամբ եւ սլացաւ արեւելքէն արեւ-
մուտք, հիւսիսէն հարաւ, բոլոր քաղաքներն ու
քնակներն երբ, դաշտներն ու լեռները, բերդիս
ամէն մէկ խորն ու անկիւնը , ծովն ու ցամա-
քը , ջուրին վրայ եւ օդին մէջ . եւ ուրտեղէն
որ անցնէր, մանրագնին նայուածքով կ'որոնէր .
եւ անոր նման ոչ մէկը գտնելով , դարձաւ իր
տիրուհոյն քով , անոր հաշիւ տալու :

Պ.

Անտառի մը մօտէն անցած միջոցին, Զեփիւռը
լսեց երաժիշտ մը , որ չափազանց քաղցրաճը-
ւազ ձայնով սիրոյ երգեր եղանակելով , անտա-
ռին արձագանգները կը հնչեցնէր . քիչ եւ անկանջ
գնելով, այնպէս սաստիկ յափշտակուած զմայ-
լեցաւ որ իր սրբնթաց ոտքերը՝ թուլցած՝ քայլ
մը առաջ չկրցան երթալ :

Հարկադրուեցաւ անտառը մտնել եւ տեսնել
թէ ո՛վ է այդ երաժիշտը . եւ տակաւ առ տա-
կաւ յառաջանալով, տեսաւ անկիւն մը տեսեղծ,
ողորմելի , նիւար եւ անգոր ոլորտամերկ մէկը ,
որ ոչ ալ եւ ոչ ձախ կը նայէր , այլ անդադար
ստատանդական ոտուտանելով սիրոյ երգեր կ'եղա-
նակէր : Քանի որ ժամ մտիկ ընելէն ետքը ,
մօտեցաւ անոր եւ յարգաւորաբար բարեկեղծ զայն
բուս . « Ո՛վ սիրահար երիտասարդ , կ'աղաչեմ,
բւէ՛ ինծի , ո՛վ ես դուն եւ ո՛րտեղէն ես , եւ

ի՛նչ է քու անունդ , եւ որո՞ւն այսքան սիրա-
հարուած ես որ այդպէս ըղձեռանդ սրտով եղա-
նակիդ ձայնովն անտառը կը հնչեցնես , եւ ի՛նչ
չո՛ւ այսպէս տեսեղծ ու ողորմելի ես դարձեր .
կը խնդրեմ , մի՛ ծածկեր ինձմէ սրտիդ կիրքը ,
վասն զի իմ սիրտս կը վկայէ որ դուն ազնուա-
կան արիւնէ սերած մէկն ես եւ քու խղճալի
տեսքդ զիս կը տխրեցնէ ու քեզի ցաւակից
կ'ընէ : »

Երաժիշտը պատասխանեց . « Ո՛վ գթասիրտ
ու բարեբարոյ մարդ , որովհետեւ ողորմելի թա-
փառական պանդխտի մը ցաւակից ըլլալով՝ անոր
որպիսութիւնը հարցուցիր , քեզի պիտի ըսեմ
ո՛վ ըլլալ եւ պիտի յայտնեմ սրտիս զաղտնիքը
ես մեծ թաղաւորի որ դաւակ եմ , ազատու-
թեան մէջ ծնած . եւ անունս է Սոխակ-Սիրա-
հար : Ե՛րողքս զիս պարկեշտութեան եւ ազա-
տութեան մէջ մեծցուցին . բայց հիմա դերի եմ,
սիրոյ անխզիկ շղթաներովը կապուած : Վասն
զի երբ չափահաս եղայ , սիրտս հզօր սիրոյն
բոլորեցաւ հնոցը ինկալ , եւ սիրահարուեցայ
երեւակայական գեղեցկութեան մը զոր չեմ տե-
սած ու չեմ ճանչնար , որուն ոչ անունը գիտեմ
ոչ ալ ինչպիսի մէկն ըլլալ . բայց միայն անոր
զաղափարական սէրն ու երեւակայութիւնը սիր-
տուս կ'այրէ ու կը սողչորէ , այնպէս որ ա՛յ չկր-
ցալով համբերել , թողուցի ծնողքս ու քնանախ-
քըս , առնաւ ու ժառանգութիւնս , եւ լեռ ու
դաշտ ինկած՝ կը փնտռեմ իմ սիրոյս առարկան .
եւ որովհետեւ չկրցայ զայն գտնել ու ճանչնալ ,
աշխարհէ քաշուած՝ այս անմարգարտկ անտա-
ռը կը բնակիմ , անօթի , ծարաւ ու մեղի , եւ
ամէն հաճոյքէ հրաժարած , հոս կ'ապրիմ առանց
ոչ մէկ միջիթարութեան . ուրիշ բան չեմ մտա-
ծեր , բայց միայն գիշեր ցերեկ սիրոյ երգեր ե-
ղանակելով օրեքս կ'անցընեմ , յոյս ունենալով
որ որ ալ իմ բաղձալիս տեսնուի եւ սրտի սոս-
ղորութիւնը գտնելու բարեբաղդութեանը պիտի
հասնիմ : Ահա քեզի ըսի իմ ամբողջ որպիսու-
թիւնս . կը խնդրեմ ուրեմն որ դուն ալ ինծի քու
ո՛վ ըլլալդ յայտնես եւ թէ ի՛նչ պաշտօնի մէջ
կը գտնուիս եւ թէ ի՛նչ պատճառով այս անա-
պատալստ անտառին մէջ կը ձաթորդես ու
կ'անցնիս : »

Սուրհանդակը պատասխանեց . « Անունս Զե-
փիւռ է եւ սուրհանդակն եմ Գարուն թագաւո-
րին աղջկան՝ Վարդ-Անթառամ կոչուած մեծ
ղշիկին : Այս վարդարան վայելուչ քաղաքը կը
բնակի : Այս թագուհին բոլոր արարածներուն
ամենէն չքնաղն ըլլալով՝ ուզեց գիտնալ թէ բո-

վանդակ աշխարհիս մէջ իրեն նման գեղեցիկ մը կը գտնուէ՞, հրամայեց ինծի տիեզերքին չորս ծայրը երթալ ու երկրիս ամէն մէկ խորշն ու անկիւնը պտրտել, եւ նրբանկատ քննու-թեամբ որոնել թէ անոր բաղդատուելիք ուրիշ մըն ալ կա՞յ. այս հրամանին համեմատ աշխարհիս մէկ ծայրէն միւսը պտրտեցայ, բայց անոր նմանը չգտայ, եւ հիմայ կը գտնուամ իրեն հայր. տալու ւ)»

Սուրհանդակին խօսքերը լսելով, Սոխակն խա-կոյն յորդեռանդ սիրով ճոխացաւ եւ կարծես ինքիմէ դուրս ելլելով՝ ա՛լ աւելի պերճաձայն սկսաւ եղանակել եւ երգել. եւ որպէս թէ վա-ղեմի սիրաբարն ըլլար Վարդին, անոր անունովը երգեր յօրինելով մեծ հրճուանքով գետինը կը թաւալէր, նորէն ոտքի կ'ելլէր, եւ քաղցրա-ձայն բարբառով անտառը կը հնչեցնէր :

Այս տեսնելով, Զեփիւռը զարմացաւ եւ ըսաւ. « Ուրեմն զուռ առաջուց լսած էիր Վարդին ա-նունը եւ կամ տեսած էիր զայն, որ այդքան վառեցար անոր սիրովը : »

Սոխակն ըսաւ. « Ո՛չ անունը լսած էի, ո՛չ ալ զինքը տեսած էի. բայց քաւ խօսքերէդ աջպի-սի անուշահոտ բուրմունքներ քիթքս լեցուեցան որ իսկոյն սիրտս վկայեց թէ ան է իմ սիրելիս որուն սիրովը այսքան ատենէ ի վեր կ'այրիմ ու կը մրկիմ : »

Զեփիւռն ըսաւ. « Շատ դիւրաւ ինքզինքդ կը համոզես. բայց ան դեռ քեզ չի ճանչնար եւ զուռ չես կրնար անոր ընտելանալ դիրու-թեամբ : »

Սոխակը ըսաւ. « Սէրը զիս չուտով կը ծանօ-թացնէ. եւ եթէ չընտելանամ, ինծի համար բաւական է սրտի համակրութեան սէքն ունե-նալ եւ անոր անունը յիշելու միտքարութիւնը : »

Զեփիւռն ըսաւ. « Ի՜նչ օգուտ կուենանս մի-նակ քուկին սիրովդ ու համակրութեամբդ, եթէ ան քու սիրոյդ եւ համակրութեանդ ծանօթ չըլլայ : »

Սոխակն ըսաւ. « Միթէ զուռ չե՞ս գիտեր սի-րոյ զօրութիւնը. վասն զի եթէ անոր քով ինծի համար համակրութիւն գոյութիւն չունենար, այնպէս սէրս չէր բորբոքեր՝ միմիայն անոր ա-նունը լսելով, առանց զինքը տեսնելու. ճշմա-րիտ սիրողին վրայ սիրոյ ներգործութիւնը ա՛յն-քան ազդու է որ համակրի սիրելին մազմիսի պէս իրեն քաշելով ինքզինքը կը ծանօթացնէ եւ սիրել կուտայ անոր : »

Զեփիւռն ըսաւ. « Նորէն կ'ըսեմ որ զուռ ա-մէն բանի ելքը դէպի բարին կը յուսաւ. անկեալ

աստիճանով քննէ շատ բարձր է, եւ քեղի հա-մար դժուար է անոր քաղաքը մտնել : »

Սոխակն ըսաւ. « Սէրը ամէն բանի կարող է. բարձր կը խոնարհցնէ, հեռաւոր կը մօտեցնէ եւ անկարելին կարելի կ'ընէ : »

Զեփիւռն ըսաւ. « Շատ նեղ եւ անձուկ է ճամբան, եւ զուռ անգոր ըլլալով թերեւս չկա-րենաւ տոկալ : »

Սոխակն ըսաւ. « Անոր ճամբուն վրայ միու-նիլը ինծի կենքը կը համարիմ : »

Զեփիւռն ըսաւ. « Շատ խիստ պահապանն-րով չըլլապատուած է ան, այնպէս որ նոյն իսկ եթէ ան հասնիս, անոցմէ անհնարին տան-ջանքներ պիտի կրես : »

Սոխակն ըսաւ. « Դուռն չե՞ս գիտեր որ կա-տարեալ սէրը վախը մէկդի կը նետէ. ուստի ոչ մէկ տանջանք ու վիշտ կրնայ զիս բաժնել ա-նոր սէրէն : »

Սուրհանդակը, անոր հաստատամտութիւնը տեսնելով, ըսաւ. « Կը տեսնեմ որ զուռ կա՛մ ունայն սիրով ցնորած ես եւ կա՛մ պարծենկո-տին մէկն ես, որ այդքան բարձր կը ձգտիս. իսկ եթէ հաւատարիմ սիրահար ես, թող Տէրը սրտիդ համեմատ տայ քեզի : » Այս ըսելով թո-ղուց ու գնաց :

Քաղաքը հասնելով եւ զշխոյն ներկայանա-լով, հաւատեց անոր թէ բովանդակ աշխարհի մէջ ո՛չ մէկ տեղ մը իրեն բաղդատուելիք գե-ղեցկութիւն մը կը գտնուէր. պատմեց նաեւ ա-մէն ինչ որ տեսած եւ լսած էր, եւ մանաւանդ ինչ որ խօսած էր սոխակին հետ՝ մի ըստ միով է հաղորդեց. Վարդը շատ ուրախ եղաւ իր սրտին մէջ, բայց բան մը չըսելով՝ նորէն իր օրիորդ-ներուն հետ ինքզինքը հրճուանքի եւ զրօսանքի տուաւ :

Դ.

Սուրհանդակին մեկնելէն ետքը՝ ողորմելի առ-խակը՝ սիրոյ բորբոքեալ հոգին մէջ ա՛լ աւելի իյնալով եւ ա՛լ չկրնալով դիմանալ, որոշեց ճամբայ ելլել, Վարդարան քաղաքը երթալ, յուսալով որ հնարքով մը ներս կը մտնէր եւ իր քաղցրանուագ ձայնով ամենաշքեղ թագուհի-ւոյն կը ծանօթանար :

Շատ մը ճիգերէ եւ տուտապանքներէ յետոյ, հազիւ հազ հասաւ մարգագետին գաշտ մը խիստ հրճուալի. եւ հեռուէն տեսնելով գեղաշէն պա-րիսպը քաղաքին, անճառելի ուրախութեամբ լեցուած՝ մօտեցաւ որ զրան մուտքը գտնէ :

բայց տեսաւ որ ո՛չ թուռնն իր թեւով, ո՛չ օճը սողալով կրնային ներս թափանցել. այլ միայն յորդանոս գետէ մը՝ որ քաղաքէն կ'ելլէր եւ արգասաբեր դաշտը կ'ոռոգէր՝ պէտք էր ընկերդ մելով լողալ ու միւս կողմն անցնիլ Կանգ առնելով քիչ մը մտտառաց, բայց վերջապէս վրասանելով ջերմեանսդ սիրոյն որ ամէն բանի կը յաղթէ՝ ոչինչ համարեց հեղձամուղձ ըլլալն ու մեռնիլը, գետին սրընթաց հոսանքին մէջ նետուեցաւ, եւ մեծ նեղութեամբ լողալով պարբերապէս միւս կողմն անցաւ, ուր կիսամեռ եւ չընշապառ ինկաւ փոռեցաւ դռնապանին սաղարթաւը ինկալափթիթ գետեւրուն մէջտեղը, որոնք թէ եւ ծովային կրնային զայն կաշկանդել եւ բանտ նետել, ստկայն ըստ որում օրէնք չէր Նոճի դռնապանէն հրաման չառած եկամուտ նոգեհի մը ձեռք դպցնել, դաքին անոր իմացուցին անծանօթ մէկու մը ներս մտած ըլլալը:

Նոճի դռնապանը եկաւ, ոտքի հանեց դայն եւ հարցուփորձ ընելով ուզեց գիտնալ թէ ո՛վ է եւ ո՛ր կից կուգայ եւ ինչո՞ւ եկեր է Վարդարան սրբաշէտլ քաղաքը:

Երբոր Սոխակը իր ու հօրը, տոմին ու քաղաքին անուռը տուաւ, իսկոյն Նոճին յիշեց որ իր նախկին տիրոջ տղան էր ան, որուն հօրը տունն ալ երկայն ատեն բարապետութեան պաշտօն վարած էր, եւ շատ անգամ դայն ուսերուն վրայ աճնելով պտըտցուցած էր: Ձեռքովը բռնեց դայն եւ յարգանքով տարաւ հանգչեցուց իր բարձր սենեակին մէջ, սրտապնդեց դայն որ մէկէ մը կասկած չունենայ եւ ամէն պարագայի մէջ իր պաշտպանութիւնը խոստացաւ:

Դռնապանին այս անակնկալ յուսադրական խօսքերուն վրայ, Սոխակին սիրտը մեծապէս բերկրեցաւ. եւ օժտարանը գտած ըլլալով, սիրոյ խոխմանն անձնատուր եղաւ. բայց քոշը աչքէն կորեցաւ եւ նինջն արտեւանուեցէն. եւ ամբողջ գիշերը մեծ տաքնապի մէջ էր. եւ ալ չկրնայիլով տոկալ, ատուտ կանուխ մութիւնը ուստն արթննալով, իր բարձրաւանդակ տեղէն՝ սովորութեանը համեմատ սկսաւ այնքան քաղցրանուազ ձայնով սիրոյ երգեր գեղգեղել որ քաղաքին բոլոր ունկնդիրները հիպնամբ կը զմայլէին բայց չէին գիտեր թէ մի մը երգողը եւ ո՛ր կիցը կուգար եղանակը, ովան զի բարապետն ու իր դէտերը ո՛չ մէկուն բան մը յայտնած էին:

ՁԱՔԱՐԻՍ ՄԱՐԳԱՐ ԽՕՅԷՆՑ
(Շարունակելի) ԵՐԵՒԱՆԻ

ՀԱՅՈՒՆ ԶԻՂԵՐԸ

Ա.

Մարդիկ, քաղաքակրթութեան զգլխիչ հոսանքին մէջ բռնուած, կը վազեն խնդրեալ պէս՝ փախչող երջանկութեան մը ետեւէն. ու այս յիմար ընթացքին մէջ շատեր ճամբան կը մնան. ուրիշներ կը կորսնցնեն իրենց հոգիին ու մարմնոյն համերաշխութիւնը: Այն ատեն ջիղերը կը պրկուին, ուղերը կը յոգնին, եւ ատենցմով կը ծնին ջլգային տկարութիւնները Այսպէս՝ մարդիկ ամէն երկրի մէջ, քիչ շատ ջլգային են Կան սակայն ազգեր որոնք մասնաւոր պատճառներով, ուրիշներէ աւելի տրամադիր են ջլգային խանգարմանց: Թուսիացիք, Ամերիկացիք ու գլխաւորաբար Հրեաները ջլգային ազգեր են:

Հայերն ալ ջլգային ազգերուն մէջ իրենց տեղը ունին: Հակառակ զանազան երկիրներու մէջ բնակեցնուոն, հակառակ Թուսոյ, Պարսկաստանի ու Տաճկաստանի տարբեր քաղաքաւորութեանց, Հայերը ջլգային են, ու ջլգային են եղած ոչ միայն այս վերջին զոգրաբուն մէջ, այլ իրենց անկախութեան օրերուն ալ:

Հայաստան դաշտ մը եղած է պատերազմներու, ճամբայ մը Ասոր աշխարհակալ ցեղերուն, Ասորեստանցւոց, Մարաց, Պարսից, Արաբացւոց աւալին, որոնք յաջորդաբար անոր հարստութեանն ու գեղեցկութեանն զրգուած, եկած տիրապետան են: Շատ քիչ ազգեր Հայոց չափ տանջուած են: Շատ քիչ երկիր Հայաստանի չափ արիւն ծծած է: Հայոց կեանքը գերութեան ու ազատութեան շարք մը, անկումի ու վերակենդանութեան շղթայ մը եղած է: Հայը իր ազատութիւնը պահելու համար երբեք չէ ընկրկած կառավար պաշարներ մղելէ առաջին բարբարոս ուժերու դէմ: Մէկ սահմանադրութիւն թշնամին դեռ նոր վաճառած, միւս կողմ վազած է նոր ու աւելի զօրաւոր ուժերու դէմ կռուելու համար: Ու այսպէս, առանց հանդարտի, առանց դադարի, գէնքը վայր չէ ձգած: Այս մը՝ տատուն ու տաժանելի պայքարը տիրեցուցած է Հայը, զանապուցած՝ հոգին, յոյնեցուցած՝ ջիղերը: Ամէն մեծ ցնցումէ յետոյ՝ թուալացում յառաջ կուգայ, կրնարու հոգին կ'ամպարի, ջիղերը կը սմբին: Մայրերը արաւելքներու մէջ կը ծնին, դիւերներով անքուն, օրերով սգաւոր,